

A MAGYAR HOLOKAUSZT A NAGY NÉPBÍRÓSÁGI PEREK TÜKRÉBEN

A felszabadulás után hatalomra került antifasiszta pártok vezetői, törvényhozói és (nép)bírái természetesnek tartották, hogy az előző rendszer vezetőit, elsősorban a szélsőjobboldali Nyilaskeresztes Párt vezérét, Szálasi Ferencet és kormányának tagjait felelősségre kell vonni, halálra kell ítélni és ki kell végezni. A „bíró maga a magyar nép” – fogalmazta meg egyik nyilatkozatában Major Ákos népbíró –, Szálasiék bűnhődése pedig „*erkölcsi elégtétele* minden becsületes szándékú magyarnak”.¹ Ries István igazságügyminiszter pedig leszögezte: a háborús főbűnösök ügyének elbírálása „nem *jogi*, hanem elsősorban *politikai* kérdés [...] ezek a bűnösök nem várhatnak *igazságot*, csak *megtorlást*.”² Szalai Sándor (Rieshez hasonlóan szintén holokauszt túlélő), a Bárdossy-per politikai ügyésze, 1919-től, vagyis a magát ellenforradalminak nevező rendszer hatalomra kerülésétől kezdve valamennyi magyar miniszterelnököt a vádlottak padjára ültette volna. Ries is kimondta azt, amit a nagy politikai perekben az ügyészek és a népbírák többször is hangsúlyoztak: a magyar nép ártatlan, mindenről vezetői tehetnek, és ezt a perekkel, a főbűnösök elítélésével is be kell bizonyítani.³ Dr. Kiss Aladár, aki a Szálasi-perben a Nyilaskeresztes Párt úgynevezett „pártépítés-vezetőjének”, Gera Józsefnek a védője volt, védőbeszédében elégedetten állapította meg, hogy a perben a vádlottak padjára került ugyan az országnak, a nemzetnek a becsülete is, de mind a népügyész, mind a politikai ügyész kidomborította, hogy: „ez az ország, ez a nemzet nem bűnös”.⁴ Marosán György, szociáldemokrata pártvezető, a Sztójay-per politikai ügyésze vádbeszédében Horthy Miklós kormányzóra utalva Horthy-fasizmust emlegetett, s

¹ *Kelemen István*: Szálasiék tetemrehívása. Haladás, 1945. október 6. 8.

² *Ries István*: A népbíróság védelmében. Népbírósági Közlöny, 1945. november 8. 1. (Kiemelések a szerzőtől.)

³ Bárdossy-per, hiteles gyorsírói jegyzőkönyv dr. Bárdossy László ügyének főtárgyalásáról. Géppel írott másolat, kézirat. Bp. 1945. 466. (a továbbiakban: A Bárdossy-per). Az idézett rész: 1945. november 2./ 50. (Mivel a per jegyzőkönyvének oldalszámozása nem folyamatos, hanem tárgyalási naponként újraindul, az idézett vagy hivatkozott rész oldalszámát a dátum után, jelet követően közlöm). Szalai szavaival: „ma ennek a népnek a megítélése a világban nagyrészt attól függ... annak bebizonyításától függ, hogy felette egy klikk uralkodott.” Uo./ 52. Amikor megindokolta, miért kér halálos ítéletet, kijelentette: „ebben az ítéletben mi most egy pontot teszünk és demonstráljuk, hogy ahhoz [az 1919–1945 közötti rendszerhez – K. L.] semmi közünk, azzal leszámoltunk”. Uo./ 65.

⁴ BFL-XXV-1-a-293-1946. Budapest Főváros Levéltára. A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Népbíróság iratai. Büntetőperes iratok. Szálasi Ferenc és társai pere (a továbbiakban: A Szálasi-per) 2615. (1946. febr. 23.)

kijelentette, hogy szerinte „Horthy gyermekei ülnek” a vádlottak padján, a per pedig „fasiszták elleni per”.⁵ Marosán alaptétele az volt, hogy a német megszállás a 25 éves horthysta politika következménye volt.⁶

Tanulmányomban a következő kérdésekre próbálok meg választ adni az 1945–1946-ban népbíróság elé állított, halálra ítélt és kivégzett miniszterelnökök (Bárdossy László, Imrédy Béla, Sztójay Döme és Szálasi Ferenc) peranyagának elemzése során: milyen vádakot fogalmaztak meg a magyar zsidók jogfosztásával, kirablásával és végül a deportálásukkal kapcsolatban a népügyészek és a politikai ügyészek, s azokat milyen bizonyítékok és tanúvallomások alapján? Hogyan próbáltak védekezni a vádlottak, és mit tudhattak meg az eljárásokat figyelemmel követők a magyar zsidóság második világháborús szenvedéstörténetéről e perek alapján?

Az Imrédy-per

Ha a magyar holokauszt története szempontjából vizsgáljuk a nagy politikai pereket, akkor nem a perek megrendezésének sorrendjét (Bárdossy-per: 1945. október 29. – 1945. november 3.; Imrédy-per: 1945. november 14–23.; Szálasi-per: 1946. február 5. – 1946. március 1.; Sztójay-per: 1946. március 4–22.) kell követnünk. A jogfosztástól a népirtásig vezető úton, vagyis a magyar holokauszt történeti kronológiai rendje szerint kell haladnunk, amelynek első nagyobb állomása az 1938 tavaszán elkezdődött diszkriminatív törvény- és rendeletsorozat volt. Ezt hivatalosan még Darányi Kálmán miniszterelnök⁷ kezdeményezte. Utóda, Imrédy Béla⁸ vádiratának IV. pontja – rendkívül erős túlzással – az 1938. évi XV. és az 1939. évi IV. tc.-eket (az úgynevezett első és második zsidótörvényt) a „véltlen magyar állampolgárok legsúlyosabb jogfosztását” tartalmazónak nevezte.⁹

A jogfosztás folytatódott Bárdossy miniszterelnöksége alatt (1941. április 7. – 1942. március 7.), és csúcspontját a német megszállás idején, a Sztójay Döme vezette kormány (1944. március 22. – 1944. augusztus 29.) alatt érte el. A magyarországi népbíráskodás egyik jellemzője az volt, hogy az eljárások során a legnagyobb bűnösnek és legbűnösebb rendszernek Szálasi Ferencet, illetve az ő rezsimjét tekintették. Dr. Pálosi Béla, a Sztójay-per tanácsvezető bírása például

⁵ A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és büntérsai a népbíróság előtt. Szerk. Karsai László – Molnár Judit. Bp. 2004. 587–588.

⁶ Uo. 586.

⁷ Darányi Kálmán (Bp., 1886. március 22. – Bp., 1939. november 1.), miniszterelnök 1936. október 10. – 1938. május 14. között.

⁸ Imrédy Béla (Bp., 1891. december 29. – Bp., 1946. február 28.), miniszterelnök 1938. május 14. – 1939. február 16. között.

⁹ Az Imrédy-perről lásd Imrédy Béla a vádlottak padján. Szerk. Sipos Péter. Bp. 1999. 133.

látszólag hitelt adva Szász Lajos, a Sztójay-kormány iparügyi minisztere védekezésének, mely szerint ő tulajdonképpen ellenezte a zsidók deportálását, főleg azt vetette a vádlott szemére, hogy Szálasi kormányában is tárcát vállalt, pedig úgy mond, akkor kerültek ki a „fenevadak az utcára”.¹⁰ Már az első népbíróvási rendelet megalkotói is az igazi „nemzetvesztőknek”, a legfőbb háborús bűnösöknek a Szálasi-kormány tagjait tartották. A Pálosihoz hasonló polgárok jól emlékeztek: a nyilas csőcselék rémuralma már az ő vagyonukat, életüket is fenyegette. Ezért fordítottak minden egyes nagy politikai perben aránytalanul nagy figyelmet a vádlottak Szálasihoz fűződő kapcsolatára. Megpróbálták azt bizonyítani, hogy nagyon sok minden, amit tettek, elősegítette (vagy nem akadályozta) a nyilasok hatalomra kerülését 1944. október 15-én. Amit viszont a csaknem 25 éves Horthy-rendszer „logikus” és „természetes” következményének tekintettek, és ezt mindenáron igyekeztek bizonyítani is. A népbírók, politikai ügyészeknek és olykor a népbírónak ez a törekvése volt az egyik oka annak, hogy a magyar holokauszt sem az Imrédy-, sem a Bárdossy-, de még a Sztójay-perben sem kapta meg azt a figyelmet, amelyet megérdemelt volna.

Amikor perében a IV. vádpontot taglalták, Imrédy azt állította, hogy 1938. április 8-án ő nyújtotta be a Képviselőházban „A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról” címet viselő 1938. évi XV. tc.-ként elfogadott törvényjavaslatot.¹¹ Rosszul emlékezett, ezt még Darányi terjesztette a Képviselőház elé,¹² de az igaz, a törvényjavaslat szövegének megalkotásában neki is nagy szerepe volt. A népbírók előtt jogosan érvelt azzal, hogy a törvény a Felsőházban is „minden nehézség nélkül keresztülment”, arra azonban már nem tért ki, hogy néhány szociáldemokrata, liberális és konzervatív képviselő és felsőházi tag megpróbált szembeszállni a szélsőjobb oldali közhangulattal. Imrédy arra is utalt, hogy akkoriban a „legszelebb körökben felismerték ennek a törvénynek a szükségességét”.¹³ A „második” zsidótörvény-javaslatot pedig azzal próbálta védeni, hogy ő azt remélte: ezzel az „égető kérdést”, vagyis a zsidókérdést nyugvópontra tudják juttatni. Mivel ezzel kapcsolatban a tárgyalás során nem kapott több kérdést, a népbírók előtt nem mondták ki azt, hogy a „zsidókérdés” ezután korántsem került „nyugvópontra”, mivel a diszkriminatív törvények „gyártását”

¹⁰ A magyar Quisling-kormány i. m. 320.

¹¹ A Horthy-rendszer (és az első világháború utáni Európa) első antiszemita törvénye az izraelita vallású fiatalok egyetemi és főiskolai továbbtanulási lehetőségeit korlátozó numerus clausus törvény (1920. évi XXV. tc.) volt. Erről lásd Kovács M. Mária: Törvénytől sújtva. A numerus clausus Magyarországon 1920–1945. Bp. 2012.

¹² Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója I–XXII. Bp. 1935–1939. (a továbbiakban: KN 1935–1939.) XVIII. 8. (1938. április 8.)

¹³ Imrédy Béla a vádlottak padján i. m. 213.

utóda, Teleki Pál¹⁴ teljes lendülettel folytatta, nem kevesebb mint tíz új antisze-
mita törvényt szavaztatva meg a Képviselőházzal és a Felsőházzal.¹⁵

Imrédy az igazságnak megfelelően jelentette ki, hogy a második zsidótörvényt „nem német befolyás alatt, hanem saját felismerésem alapján, spontán meggyőző-
désemből alkottam meg”.¹⁶ Az utolsó szó jogán elmondott beszédében is vissza-
tért röviden a két zsidótörvényre. Az elsővel kapcsolatban ismételtlen leszögezte,
hogy azt nem kezdeményezte, csak a minisztertanács döntése alapján összefoglalta,
majd formába öntötte a szöveget. A másodikat viszont ekkor már – szemben
korábbi kijelentésével – azzal próbálta védeni, hogy azt egyrészt „bizonyos nyug-
talanság tette szükségessé”.¹⁷ Feltehetően arra gondolt, amivel egykor Darányi
és később Teleki is megpróbálta indokolni, hogy miért is volt szükség a törvény
előtti egyenlőség elvének felrúgására, bűncselekményt el nem követett emberek
jogainak korlátozására, tíz- és tízezrek elszegényítésére stb.: hogy ezzel majd ki
tudják fogni a szélsőjobboldali radikálisok, elsősorban a nyilasok vitorláiból a
szelet. Ha ebben valóban komolyan reménykedett, be kellett látnia, hogy téve-
dett, hiszen az 1930-as évek végén, az 1940-es évek elején a magyarországi szél-
sőjobboldalt így meggyengíteni, leszerelni már nem lehetett. Imrédy továbbra
is ragaszkodott ahhoz a kijelentéséhez, hogy az 1939. évi IV. tc. „levette a napi-
rendről ezt a kényes kérdést”. Ez természetesen nem volt igaz, mint azt többek
között a miniszterelnöksége után sorozatban megszavaztatott zsidótörvények és
futószalagon gyártott diszkriminatív rendeletek sora is mutatja. Maróthy Károly
nyilas képviselőnek igaza volt, amikor 1942 tavaszán a már Kállay Miklós vezette
kormány földbirtokpolitikai törvényjavaslatának képviselőházi vitájában megál-
lapította: „Ezzel a törvényjavaslattal bármennyire is szeretnék leplezni, de valójá-
ban mégiscsak a II. zsidótörvény csődjét bizonyítják. Igaz, hogy a kormány ma
már nem mer generális törvényjavaslatot idehozni, hanem részletekben akarja
ezt a kérdést megoldani, de mégis utalok az ügyvédi kamarai és az orvoskamarai
törvényre, a vérkeveredést eltiltó törvényre, a zsidó hitre való áttérést tiltó tör-
vényre és most erre a földtörvényre. Ezekből nyilvánvaló, hogy a II. zsidótörvény

¹⁴ Teleki Pál (Bp., 1879. november 1. – Bp., 1941. április 3.), miniszterelnök 1939. február 16. – 1941. április 3. között.

¹⁵ Ezzel kapcsolatban lásd *Karsai László: Magyarországi zsidótörvények és -rendeletek, 1920–1944. Századok* 138. (2004) 1285–1304.

¹⁶ Imrédy Béla a vádlottak padján i. m. 213. Kunder Antalnak, a Sztójay-kormány kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterének többek között már az Imrédy-perben tanúként előadott állítása szerint az Anschluss után, „a német nyomás hatása alatt született meg 1938-ban az első zsidótörvény, mert természetes dolog, hogy egy nagyobb hatalom kisugározza a maga eszméit kisebb országokra”. Kunder az 1939. évi IV. tc. megszületését csak a „közvélemény nyomásának” tulajdonította. Tanúvallomását lásd Imrédy Béla a vádlottak padján i. m. 259. és 260.

¹⁷ Uo. 367.

tulajdonképpen teljes mértékben csődöt mondott és itt van, ha részletekben is, a III. zsidótörvény.”¹⁸

A politikai cinizmus kategóriájába kell sorolnunk, hogy Imrédy azt állította: a második zsidótörvény „lehetővé tette azt is, hogy más európai országokból is hozzánk jöttek be azok, akik ott rosszabb körülmények között éltek”.¹⁹ Sem az Imrédy-, sem az azt követő kormányok idején nem az 1939. évi IV. tc. következtében, hanem annak ellenére is próbáltak zsidók a német megszállás vagy befolyás alatt élő országok egy részéből, főleg Lengyelországból, a Cseh-Morva Protektorátusból, Romániából és természetesen a Harmadik Birodalomból Magyarországra menekülni. Ezekben az országokban ugyanis a zsidók nem egyszerűen „rosszabb körülmények között éltek”, hanem az életük forgott halálos veszélyben, és ezt Imrédy Béla mint a magyar politikai elit tagja jól tudta a második világháború idején.

Az egyik népbíró kérdésére válaszolva Imrédy elismerte, hogy a Képviselőházban javasolta a zsidók gettóba zárását. Igaz, ezt már nem miniszterelnökként, hanem egy szélsőjobboldali új párt, a Magyar Megújulás Pártja vezetőjeként.²⁰ Talán méltóságán alulinak érezte akkor és ott azzal védekezni, hogy ezzel és ennél radikálisabb antiszemita javaslatokkal korántsem volt „magányos harcos” a Képviselőházban. Hosszasan lehetne sorolni ugyanis azoknak a képviselőknek a nevét, akik hozzá hasonlóan a zsidók totális jogfosztását, gettóba zárását, és végső célként az országból való kitelepítésüket javasolták, követelték már 1941–1942-ben.²¹

A Bárdossy-per

Annak, hogy a Horthy-rendszer miniszterelnökei közül elsőként Bárdossy Lászlót állították népbíróság elé 1945. október 29-én, aktuálpolitikai okai is lehettek.²² Néhány héttel korábban ugyanis még Szálasi Ferenc „nemzetvezetővel” és kormányának tagjaival akarták elkezdni azoknak a felelősségre vonását, akik, mint Major fogalmazott: „a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve

¹⁸ Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója I–XIX. Bp. 1939–1944. XIII. 320. (1942. június 2.)

¹⁹ Imrédy Béla a vádlottak padján i. m. 367.

²⁰ 1942. november 25-én, a költségvetési vitában szólalt fel. KN 1939–1944. XVI. 185–201. Beszédének a zsidók gettóba zárásával és vagyonuk elkobzásával kapcsolatos részét idézi: Imrédy Béla a vádlottak padján i. m. 215. 300. jegyz.

²¹ Matolcsy Tamás 1941. június 30-án (KN 1939–1944. X. 339.), Maróthy Károly 1941. november 12-én (KN 1939–1944. XI. 99.), Budinszky László 1941. november 26-án (KN 1939–1944. XII. 77.), Kovách Gyula 1942. április 29-én (KN 1939–1944. XIII. 175.), Gosztonyi Sándor 1942. június 9-én (KN 1939–1944. XIII. 427.) javasolta a zsidók gettóba zárását.

²² A Bárdossy-perről lásd Bárdossy László a népbíróság előtt. Szerk. Pritz Pál. Bp. 1991.

részesei voltak”.²³ A döntés minden bizonnyal az 1945 őszi magyar belpolitikai küzdelmekkel, a budapesti törvényhatósági és a nemzetgyűlési választásokkal (október 7., illetve november 4.) kapcsolatosan születhetett meg. A fővárosi törvényhatósági választások előestéjén jelentették be, hogy nem a közgyűléssel övezett és német fegyveres segítséggel hatalomra segített Szálasival, hanem az igen széles polgári, kispolgári rétegek szemében nem-bűnösnek, sérthetetlennek gondolt úriemberrel, a legálisan kinevezett miniszterelnökkel, Bárdossy Lászlóval kezdik meg a nagy pereket. Ekkor már a kommunista és szociáldemokrata vezetők sejtették, hogy a választásokon vereséget fognak szenvedni, ezért ezzel a politikai perrel is megpróbálták a bizonytalankodó szavazókat befolyásolni, valamint meg akarták mutatni, hogy készek minden eszközzel leszámolni ellenségeikkel és ellenfeikkel. Természetesen az, hogy a munkáspártok el tudták érni, hogy éppen Bárdossyval kezdjék el a legfőbb háborús bűnösök pereit, azt igazolja, hogy befolyásuk igen nagy volt ezen a téren is.

Bárdossy perében is kiderült, hogy a magyar zsidók szenvedéstörténete nem különösebben érdekelte a népbírákat. Miniszterelnöksége alatt ugyanis négy diszkriminatív törvényt szavazott meg a Képviselőház és a Felsőház (köztük a hírhedt „fajvédelmi” törvényt, az 1941. évi XV. tc.-et), és aláírásával 29 kormányrendeletet adott ki, a vádirat viszont csak három jelentéktelen diszkriminatív rendeletet említ, közülük az egyik ráadásul nem is miniszterelnöki, hanem csak kereskedelmi miniszteri rendelet volt.²⁴ Elegendő lett volna a vádirat összeállítói-
nak a *Magyar Törvénytár* és a *Magyarországi Rendeletek Tára* 1941–1942-es kötetét átlapozni, és biztosan megtalálták volna a Bárdossy aláírását viselő diszkriminatív törvények és kormányrendeletek teljes sorát.²⁵

Miniszterelnöksége idején zajlott le az 1941. július-augusztusi kőrösmezői deportálás is, amelynek során csaknem 20 000 zsidót hurcoltak el az országból. Többségüket Kamenyec-Podolszkijnál 1941. augusztus 27–28-án a nácik lemészárolták. A vádirat ezzel kapcsolatban mindössze annyit tartalmazott, hogy Bárdossy a zsidók deportálását „nem igyekezett megakadályozni”.²⁶ A kőrösmezői deportálásokkal kapcsolatban Bárdossy elismerte politikai felelősségét.²⁷ Azt

²³ Bárdossy-per i. m. 1945. október 29./ 1.

²⁴ Uo. 1945. október 29./ 5–6.

²⁵ Szalai Sándor politikai ügyész vádbeszédében kétszer megemlítette a fajvédelmi törvényt. Bárdossy-per i. m. 1945. november 2./ 41. és 47.

²⁶ Bárdossy-per i. m. 1945. október 29./ 6. Újabb kutatások szerint 1941. július 15-től augusztus 12-ig 19 426 embert toloncoltak ki. Részletesen lásd *Gellért Ádám – Gellért János*: Az 1941. évi kőrösmezői deportálások. A kitoloncolásokat jóváhagyó minisztertanácsi döntés háttere. Betekintő 6. (2012) 2. sz. (<https://bit.ly/2ZDjSOc>, letöltés 2020. máj. 10.)

²⁷ Téves az a szakirodalomban elterjedt állítás, mely szerint Bárdossy a tetteiért még a politikai felelősségét sem ismerte el. Pritz Pál nyomán ezt például Sipos Péter is alaptalanul írja (lásd Imrédy Béla a vádlottak padján i. m. 69.). Bárdossy nem tartotta magát bűnösnek (nyilvánvalóan büntetőjogi értelemben),

mondta, hogy amikor „az a kívánság merült fel”, hogy a nem magyar állampolgárokat távolítsák el az országból, akkor ezt „a minisztertanács határozatba foglalta és ezt a határozatot a kormánynak erre hivatott szerve végrehajtotta”. A népbíróság nem ismerte az eredeti minisztertanácsi jegyzőkönyveket, amelyekben szó sincs az idegen állampolgárságú zsidók deportálásáról. Volt ilyen kormánydöntés, de azt nem rögzítették a jegyzőkönyvben. Bárdossy tudta, hogy vádlói nem ismerik az 1941-es deportálások politikai előzményeit, és nem tartotta szükségesnek megemlíteni, hogy elsősorban Kozma Miklós, Kárpátalja kormányzói biztosa és a katonai felső vezetés, Werth Henrik vezérkari főnök és főtiszt kollégái szorgalmazták Kárpátalja „zsidótlanítását”.²⁸ Bárdossy a Képviselőházban 1941. november 21-én azt állította, hogy: „Mi az ukrajnai területek elfoglalása után az odaváló, galíciai illetőségű zsidókat jelentékeny számban kitelepítettük”. Ez nem volt igaz, mivel Kárpátalján egész járásokból úgy deportálták a zsidókat, hogy nem törődtek azzal, tudják-e igazolni magyar állampolgárságukat. Sok helyen a fővárosban és vidéken is a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) detektívjei „begyűjtötték” az állampolgárságukat igazolni nem tudó, „hontalan” menekült zsidókat, akiket internáltak, majd deportálták őket az országból. Bárdossy így folytatta: „Még többet akartunk kitelepíteni, de a velünk baráti Német Birodalom figyelmeztetett bennünket, hogy ezt tovább ne tegyünk. Ez előtt a kívánság előtt kétségtelenül meg kellett hajolnunk.”²⁹ A népbíróság előtt úgy emlékezett, és lehetséges, hogy igazat mondott, hogy a németek azt mondták: „ott [Galíciában – K. L.] hadműveletek vannak, s nem tudják, hogy az odaszállítottakkal mit csináljanak, egyelőre várjunk vele”.³⁰

Bárdossy elismerte, hogy tudott arról, hogy a „kiutasítások körül kegyetlenkedések folynak”. Amikor erről értesült, akkor úgymond „szólt” a belügyminiszternek és Keresztes-Fischer Ferenc megígérte, hogy „rendet csinál.”³¹ Azt akkor persze jószerivel senki sem tudta a világon, a körzetben illetékes Einsatzgruppeparancsnokokat nem számítva, hogy Kamenyec-Podolszkijnál mintegy 23 000 embert mészároltak le (a kitelepített, deportált magyarországi zsidókon kívül a környékbeli zsidókat is), és ez volt a holokauszt történetének első olyan

de tetteiért – mint ahogyan ezt a tárgyalás során több ízben, leghatározottabban pedig az utolsó szó jogán elmondott beszédében is kifejtette – a politikai felelősséget vállalta. Bárdossy-per i. m. 1945. november 3./ 88–89. Sajnos az 1991-ben Pritz Pál rendelkezésére álló Bárdossy-per változatból éppen azok a részek hiányoztak, ahol ezt a vádlott kifejtette. A Bárdossy-per teljes tárgyalási jegyzőkönyvét lásd *Jaszovszky László: Bűnös volt-e Bárdossy László.* Bp. 1996.

²⁸ *Ormos Mária: Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós.* Bp. 2000. 753–767.

²⁹ KN 1939–1944. XI. 537. (1941. november 21.) Fenesy Ferenc néppügyész ezt a következőképpen idézte: „Galíciába több zsidót akartunk exportálni, de éppen a németek nem engedték már meg.” A Bárdossy-per i. m. 1945. november 2./ 35.

³⁰ A Bárdossy-per i. m. 1945. október 30./ 38.

³¹ Uo. 39.

tömeggyilkossága, ahol az áldozatok száma meghaladta a 10 000 főt.³² Ha figyelembe vesszük, hogy a Szovjetunió elleni hadba lépésünkkel, amelyért a fő politikai felelősség – ahogyan ezt Bárdossy jogosan hangoztatta – Horthy Miklós kormányzót terhelte, vagy az 1944 kora őszen a háborúból való kiugrás megakadályozására megalakult politikai csoportosulással, a viszonylag jelentéktelen Törvényhozók Nemzeti Szövetségével – és abban Bárdossy tevékenységével – milyen sok időt töltött perének során a népbíróság, akkor a kőrösmezői deportálásokra fordított időt viszonylag jelentéktelennek kell tartanunk.³³ Az utolsó szó jogán elmondott beszédében ő maga sem tért ki erre a kérdésre, és halálos ítélete indoklásában sem említették ezt meg.

A „délvidéki razzia” idején magyar katonák és csendőrök 1942 januárjában csaknem 3500 embert mészároltak le.³⁴ A vádirat ezzel kapcsolatban ismét csak azt kifogásolta, hogy ezt a miniszterelnök nem akadályozta meg.³⁵ Bárdossy jogosan védekezett azzal, hogy amint értesült arról, hogy az eredetileg partizánok felkutatására és elfogására szervezett „razzia” tömegmészárlássá fajult, kezdeményezte a felelősök megbüntetését. Mivel azonban kevesebb mint két hónapon belül már nem volt miniszterelnök, arról már nem tehetett, hogy a főbűnösöket végül nem ítélték el. Vallomását Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök is megerősítette, aki egyenesen úgy fogalmazott, hogy a miniszterelnök „követelte a felelősségre vonást”.³⁶ Sem Bárdossy, sem védője nem hangsúlyozta, hogy akkoriban (vagyis 1942 tavaszán-nyarán), amikor a nácik „elindították” a holokausztot, elkezdtek működni a haláltáborok, és a németeken kívül a románok és a litvánok is tízezzrel gyilkolták a zsidókat, milyen komoly, elsősorban a nyugati szövetségeseknek szóló gesztus volt a miniszterelnök részéről egyáltalán hadbíróóság elé állítani olyan katonatiszteket és csendőröket, akik „csak” néhány ezer civilt öltek meg. Bízást a költői túlzások közé sorolhatjuk a népügyész azon kijelentését is, amely szerint „a magyar kormány szenvtelenül tűrte az újvidéki borzalmakat és

³² Klaus-Michael Mallmann: Der qualitative Sprung im Vernichtungsprozess. Das Massaker von Kamenetz Podolsk, Ende August 1941. In: Jahrbuch für Antisemitismusforschung 10. Hrsg. Wolfgang Benz et. al. Berlin 2001. 239–264.

³³ Az első tárgyalási nap jegyzőkönyve 109 géppel írott oldal terjedelmű, és ez tartalmazza a vádiratot is. A második napon, október 30-án a kőrösmezői deportálásokkal mindössze két oldalon (38–39.) foglalkoztak a 124 oldalas jegyzőkönyvben.

³⁴ Az 1942-es délvidéki razzjáról részletesen lásd A. Sajti *Enikő*: Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947. Bp. 2004. Sajti 3340 eltűnt és 3309 kivégzett áldozatot említ, közülük 2550 szerb és 743 pedig zsidó volt. Uo. 282. Az újabb szerbiai szakirodalom magasabb áldozati számokról tud. Aleksandra Terzić – Željko Bjeljac: The extermination of Jewish Population and heritage in Bačka Region of AP Vojvodina (Serbia). Trames 18. (2014) 1. sz. 39–55.

³⁵ Bárdossy-per i. m. 1945. október 29./ 5.

³⁶ Uo. 1945. október 31./ 21.

Szent Bertalan éjszakákat”.³⁷ Szombathelyi azt állította, hogy őt a fő felelősök, Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornagy, Grassy József vezérőrnagy és társai megtevéstették, ezért eleinte fogalma sem volt arról, mit műveltek ők és alárendeltjeik a délvidéki „hideg napok” során.³⁸ Szombathelyi már 1942. február 4-én, tehát még Bárdossy miniszterelnöksége idején elrendelte a vizsgálatot, amelyet azonban maga az érintett, a vérengzésre a parancsot kiadó Feketehalmy-Czeydner vezetett. Az egyik fő bűnöst, Deák László ezredest még ki is tüntették a Magyar Érdemrend Középkeresztjével. Szombathelyi, nyilván már alaposabban tájékozódva, megismételtette a vizsgálatot, ahol azonban csupán 12 csendőrtiszt ügyében jártak el, mivel Feketehalmy-Czeydner és Deák ügyében maga a kormányzó szüntette meg az eljárást 1942. augusztus 13-án. Ezt már Kállay miniszterelnök és Horthy tanácsadói közül például Bethlen István volt miniszterelnök is túlzásnak tarthatta, mert a főtiszteket ezzel egyidejűleg, azonnali hatállyal nyugdíjazták. Grassy József vezérőrnagy ellen azért nem folyt eljárás, mert éppen a keleti fronton tartózkodott, de 1943-ban az ügyet újra elővették. A fő felelősöket 1943 végén a Honvéd Vezérkar főnökének bírósága halálra ítélte. A halálos ítéleteket azonban nem tudták végrehajtani, mivel a főbűnösök, akik szabadlábban védekezhetek, Németországba szöktek. A világháború után először Magyarországon, majd Jugoszláviában állították bíróság elé és ítélték halálra nemcsak Szombathelyit, hanem Feketehalmy-Czeydnert, Grassyt és Deákot is, és Jugoszláviában végezték ki őket.

A népbíróság Bárdossyt „bűncselekmény hiányában” felmentette az újvidéki razziaival kapcsolatos vádpont alól, Fenesy népügyész megdöbbenését és élénk tiltakozását kiváltva. Elismerték, hogy a miniszterelnök a „kegyetlenkedésekről” csak utólag szerzett tudomást, és akkor „a két legilletékesebb szervét, a belügyminisztert és a vezérkari főnököt a nyombani kivizsgálásra és a megtorló intézkedések foganatosítására utasította”.³⁹

A vádirat ugyan meg sem említette, de Fenesy népügyész Szombathelyitől azért megkérdezte, tud-e arról, hogy a zsidó munkaszolgálatosokkal szerinte szigorítás kezdődött 1941 folyamán, amely „végül kegyetlenségbe ment át”.⁴⁰ Valóban voltak századok, ahol a fegyvertelen katonai (kiszegítő) munkaszolgálatra kényszerített zsidókkal (és a fegyverviselésre hozzájuk hasonlóan megbízhatatlannak ítélt szerb, román stb. nemzetiségekkel) kegyetlenül, embertelenül bántak, de hivatalos „szigorítási” vagy kifejezetten kegyetlenkedésre buzdító parancsot nem adtak ki. Szombathelyinek elegendő volt annyit mondania, hogy erről ő nem

³⁷ Uo. 1945. november 2./ 18.

³⁸ Uo. 1945. október 31./ 26–28.

³⁹ Uo. 1945. november 3./ 17. és Fenesy tiltakozása: 19–20.

⁴⁰ Uo. 1945. október 31./ 34.

tudott, és a népügyész az egész témát ejtette. Pedig az 1944-es német megszállás előtt a keleti frontra kiküldött zsidó munkaszolgálatosok közül került ki a magyar holokauszt áldozatainak többsége. Zömük megalázott, elcsigázott, kiéhezett állapotban került szovjet fogságba, ahol ezrével haltak meg.⁴¹ Szalai Sándor politikai ügyész a jegyzőkönyv szerint próbálkozott még a munkaszolgálatos-téma feszegetésével, de Szombathelyi ebben a kérdésben sem ismerte el, hogy Bárdossyt felelősség terhelné. Közölte, hogy a zsidó munkásszázadok kiküldése a keleti frontra a honvédelmi miniszter és alárendeltjei hatáskörébe tartozott.⁴²

Bárdossy magát egy demokratikusan megválasztott parlament kormánypárti többsége által támogatott, legitim kormány fejének tekintette, és meggyőződése volt, hogy az ország lakosságának nagy többsége egyetértett a politikájával.⁴³ Ezt sem az ügyészek, sem a népbírák ott és akkor meggyőzően cáfolni nem tudták. Az egyik tanú, Rassay Károly liberális képviselő is úgy látta, hogy ha akkor, 1941 júniusában megszavaztatták volna a Szovjetunió elleni háborúba való belépést a képviselőkkel, legfeljebb 10–15-en álltak volna ellen.⁴⁴ Bárdossy védője szerint védenca pusztán „eszköz volt a politikai, hatalmi, gazdasági és geográfiai szükségességek szorító markában. Egyéves miniszterelnöksége alatt politikáját a végtelenségig vaskeze irányította, az időbeli és helybeli környezetet.”⁴⁵

A Sztójay-per

Magyarország 1944. március 19-ei német megszállása után Horthy Miklós kormányzónak még maradt némi mozgástere, hatalma. A teljhatalmú német megbízott, Edmund Veessenmayer elsőszámú miniszterelnök-jelöltjét, Imrédy Bélát egy megvető kézmozdulattal és állítólag a jelölt zsidó származására hivatkozva vissza is utasította. Ugyanígy járt el, amikor Veessenmayer két másik szélsőjobboldali, nácibarát politikus-katonatisztet, Rátz Jenőt és Ruskay Jenőt javasolta miniszterelnöknek. (Rátz végül miniszterelnök-helyettes lett az új kormányban.) Sztójay Dömét, volt berlini követét a kormányzó azért tartotta alkalmasnak a miniszterelnöki posztra, mert ezzel is üzeni akart az antifasiszta hatalmaknak. Tudtukra kívánta adni, hogy a miniszterelnöki posztot egy báb, a németek bizalmi embere tölti be.⁴⁶ Talán abban is bízott, hogy Sztójay, mint egykori katonatiszt,

⁴¹ „fegyvertelen álltak az aknamezőkön...” Dokumentumok a munkaszolgálat történetéhez Magyarországon I–II. Szerk. Karsai Elek. Bp. 1962.

⁴² A Bárdossy-per i. m. 1945. október 31./ 35.

⁴³ Uo. 1945. október 30./ 41.

⁴⁴ Uo. 1945. október 31./ 57.

⁴⁵ Uo. 1945. november 2./ 68.

⁴⁶ A Sztójay-kormány megalakításáról részletesen lásd A magyar Quisling-kormány i. m. 60–66.

neki minden körülmények között engedelmessé fog. A magyar holokauszt a Sztójay-perben sem kapta meg azt a figyelmet, amelyet a zsidók totális jogfosztása, kirablása, és végül mintegy 440 000 ember deportálása megérdemelt volna. Az ügyészek rengeteg energiát pocskoltak el a Sztójay-kormány tevékenységéhez csak nagyon áttételesen kapcsolódó, valójában lényegtelen Törvényhozók Nemzeti Szövetségének vizsgálatára. Fölöslegesen faggatták Sztójajt arról, hogy mikor, hányszor fogadta Szálasit, azt azonban nem tudták bebizonyítani, mert nem is lehetett, hogy e találkozóknak bármi közük lett volna ahhoz, hogy a nyilasok vezérért a németek hatalomra juttatták.

Horthy (és Sztójay is) azt hitte, hogy ha „rendezik” a magyarországi zsidókérdést, akkor Magyarország visszanyeri szuverenitását.⁴⁷ A fő cél: a német megszálló csapatok kivonása érdekében nem tűnt túl nagy árnak az ország „zsidótlánítása”. Sztójay a népbíróság előtt joggal hivatkozott arra, hogy ő régóta, már berlini magyar követként is többször sürgette a magyar politikai vezetést, hogy „oldják meg” a magyarországi zsidókérdést, kövesse Magyarország ezen a téren is a német példát.⁴⁸ Perének IV. rendű vádlottja, Szász Lajos, a kormány iparügyi minisztere is azt állította: a németek egyenesen a zsidókérdés megoldásától tették függővé, mikor lesz vége a megszállásnak.⁴⁹

A németeknek rendkívül fontos volt a magyarországi zsidókérdés megoldása. A megszálló erőkkel együtt érkezett Budapestre Ernst Kaltenbrunner, a Birodalmi Biztonsági Főhivatal (Reichssicherheitshauptamt – RSHA) vezetője, valamint Adolf Eichmann, a Gestapo IV-B-4 (zsidóügyi) osztályának vezetője, illetve a különböző európai országok „zsidótlánításában” addigra már nagy tapasztalatra szert tett szakértői gárdája. Azt Sztójay vallomásából tudjuk, hogy március 20-án, amikor még csak kijelölt miniszterelnök volt, Kaltenbrunner a német követségen a zsidókérdés „megoldásáról” tárgyalt vele.⁵⁰ A per során több vádlott is vallotta, hogy már a március 22-ei első kormányülésen közölte Sztójay, mit követelnek a németek a zsidókérdés kapcsán. Rátz Jenő szerint a miniszterelnök a kormány munkarendjét meghatározva „a munka élére a zsidókérdés megoldását tette”.⁵¹ A kormány pedig habozás és késlekedés nélkül hozzá is látott a német követelés teljesítéséhez. A március 29-ei minisztertanácson a kormány már sorozatban tárgyalta és fogadta el a zsidók és zsidónak minősített magyar állampolgárok totális jogfosztását és kirablását célzó rendeleteket. Kunder

⁴⁷ *Turbucz Dávid*: Horthy Miklós antiszemizmusa. A kormányzó szerepe a zsidóság sorsának alakulásában 1919 és 1944 között. *Kommentár* 7. (2012) 5. sz. 58–63.

⁴⁸ A magyar Quisling-kormány i. m. 201.

⁴⁹ Uo. 317.

⁵⁰ Uo. 199.

⁵¹ Uo. 245.

Antal, a Sztójay-kormány kereskedelem- és közlekedésügyi minisztere még arra is emlékezett, hogy: „A németek sürgettek bennünket a rendeletek kiadására. A zsidó csillag viselésének még a kezdő napját [április 5.] is előírták.”⁵²

Mint már említettük, a Sztójay-kormány idején valósult meg a magyar zsidók totális jogfosztása. Imrédy 1944. május 23-tól gazdasági csúcsmiszterként tagja volt a Sztójay-kormánynak is, vádirata IV. pontjában ezzel kapcsolatban ennyit állt: „amely kormány rendeleteinek gettók felállítása, deportálások és sok százezer emberélet kioltása volt a következménye”.⁵³ Imrédy nem próbálta meg védeni magát vagy egyáltalán megindokolni, hogy a Sztójay-kormányban miért vállalt miniszteri posztot. Ítéletének indoklása kiemelte, hogy egyetlen szava sem volt több százezer ember teljes jogfosztásával, kifosztásával és haláltáborba deportálásával kapcsolatban. Imrédy azt állította, hogy 1944 júliusában a „Vatikán interveniálásának hatása alatt követeltem, hogy a zsidókérdés kezelésében a keresztény erkölcs és a természetjog törvényei érvényesüljenek.”⁵⁴ Nem mondott igazat, és talán még arra is emlékezett, hogy akkor, amikor ezt az állítólagos követelését előadta, Horthy kormányzó már felfüggesztette a deportálásokat, kb. 440 000 zsidót viszont elhurcoltak addigra az országból.

Imrédy csak remélhette, hogy az eredeti kormányülés-jegyzőkönyvek nem állnak a népbíróóság rendelkezésére, és bízhatott abban is, hogy a Sztójay-kormánynak az ő perében tanúként beidézett tagjai nem fogják megcáfolni. Szintén minden alap nélkül a deportálásokkal kapcsolatban részint azt állította, hogy a Sztójay-kormány az akaratát nem tudta érvényesíteni, „mert az alárendelt hatóságok nem engedelmeskedtek”. Majd azt mondta, hogy „tudomása szerint” a Sztójay-kormánynak a „deportálásokban semmiféle befolyása nem volt, azt idegen hatóságok intézték, s csak a csendőrség vett részt bizonyos helyi intézkedésekben”.⁵⁵ Imrédyt ebben a kérdésben is könnyen meg lehetett volna cáfolni. Elegendő lett volna a Sztójay-kormány belügyminisztere, Jaross Andor és két államtitkára, Baky László és Endre László népbíróósági perében idézett dokumentumokat, elsősorban a német és a magyar deportáló hatóságok közötti összekötő tisztt, Ferenczy László csendőr alezredes egykorú „napi jelentéseit” ismertetni a tárgyaláson, hogy kiderüljön: a magyar közigazgatási hatóságok, a csendőrség és a rendőrség tagjai is fegyelmezetten, olykor kifejezetten lelkesen vettek részt a zsidókérdés „végleges megoldásában” 1944

⁵² Uo. 350.

⁵³ Imrédy Béla a vádlottak padján i. m. 133.

⁵⁴ Uo. 216. Imrédy a hónapot is eltévesztette, ugyanis 1944 júniusában szólalt fel a minisztertanácson a zsidókérdésben.

⁵⁵ Uo. 216.

tavasán-nyarán.⁵⁶ Kevésé logikus módon azonban Jaross belügyminiszter és két államtitkára perét különválasztották a Sztójay-pertől, a különböző népbíróóságok között pedig vajmi csekély volt az információáramlás.

A Sztójay-per vádiratában az 1944 tavaszán-nyarán kiadott több mint száz diszkriminatív rendelet közül mindössze 32 olyat soroltak fel, amelyet vagy a kormány, vagy az egyes szakminiszterek adtak ki. Ráadásul a népbíróóság nem bocsátkozott ezeknek a „zsidótárgyú” rendeleteknek a tartalmi elemzésébe, mivel a vádlottak nem tagadták, hogy ezeket az ő miniszterségük alatt adták ki. Pedig a rendeletekből kiderülhetett volna, hogy egyfajta sajátos „munkamegosztás” volt a Jaross vezette Belügyminisztérium és a kormány gazdasági szakminiszterei között: Imrédy, Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter, Szász Lajos és Kunder Antal a zsidók kirablását, a zsidók vagyonának állami kisajátítását próbálták megszervezni, erős konkurenciaharcban a német megszállókkal, akik többek között a Weiss Manfréd és családja hatalmas vagyonát is meg tudták kaparintani, még Imrédy tiltakozását is kiváltva ezzel.⁵⁷

A deportálásokért a politikai felelősség elsősorban Horthy Miklós kormányzót terhelte, ez a Sztójay-perben elhangzott tanúvallomások alapján is világos volt. Horthy, mint erről már a március 29-ei minisztertanácson Sztójay sietett a kormány tagjait tájékoztatni, „az összes zsidórendeletekre vonatkozólag szabad kezet adott” a kormánynak.⁵⁸ A nagy népbíróósági perekben is éltek azonban a vádlottak azzal a módszerrel, hogy gyakran semmiféle bizonyítékkal alá nem támasztható állításokat tettek, s ilyenkor az esetek többségében hazudtak. Így járt el Rátz Jenő miniszterelnök-helyettes is. Védője, dr. Varga László azt állította, hogy védence valamennyi zsidóellenes rendeletet törvénybe akarta iktattatni, és miután erre a kormányzó nem volt hajlandó, lemondott.⁵⁹ Rátz valójában azért adta be lemondását, mert belátta, hogy nem lesz belőle honvédelmi miniszter. A népbíróóság előtt azt is állította, hogy többek között azért mondott le, mert a németek nem helyezték szabadlábra a letartóztatott magyar politikusokat, sőt május végén, június elején újabbakat is lefogtak. Állítása szerint kifogása volt az ellen is, hogy a magyarországi népi németek (Volksdeutsche) körében az SS katonákat toborzott.⁶⁰

⁵⁶ Erről részletesen lásd *Az Endre–Baky–Jaross per.* Szerk. Karsai László–Molnár Judit. Bp. 1994.; *Csendőrtiszt a Markóban.* Ferenczy László csendőr alezredes a népbíróóság előtt. Szerk. Molnár Judit. Bp. 2014.

⁵⁷ Erről részletesen lásd *Kádár Gábor – Vágy Zoltán: Hullarablás. A magyar zsidók gazdasági megsemmisítése.* Bp. 2005., különösen a VI. fejezet 3. része: *A Weiss Manfréd-konzern megszerzése.* 361–369.

⁵⁸ A magyar Quisling-kormány i. m. 74. Ambrózy Gyula, a kormányzói Kabinetiroda főnöke azzal próbálta Horthy e döntését mentesíteni, hogy a kormányzó amúgy sem tudott semmit sem tenni. Uo. 420.

⁵⁹ Uo. 621.

⁶⁰ Uo. 246–247.

Rátz a zsidók haláltáborba küldése ellen nem tiltakozott. Csak azt kifogásolta, hogy több százezer magyar állampolgárt úgy rabolnak ki és deportálnak az országból, hogy erről a magyar képviselőház nem hozott „átfogó” törvényt. Sztójaynak is csak az volt az óhaja, hogy ha már deportálják a zsidókat, és azt ő is nagyon jól tudta, hogy az auschwitzi haláltáborba viszik őket, akkor „ezen kérdés emberséges formában bonyolítottassék le”.⁶¹ Imrédy is csak azt tette szavá a június 21-ei minisztertanácson, hogy „a zsidók kitelepítése és kiszállítására csak szóbeli német megegyezés alapján történik, de írás nincs róla”. Főként a katolikus világra és az immáron az angolszászok ellenőrzése alá került Vatikánra való tekintettel szükségesnek tartotta volna, „ha a keresztény vallásokra áttért zsidók irányában valami történnék”. Bizonyára nagyon kényelmetlenül érezte volna magát, ha a június 21-ei minisztertanácsi jegyzőkönyv a népbíróság elé kerül, abból ugyanis kiderült volna, hogy nem hogy nem tiltakozott a zsidók deportálása miatt, hanem kifejezetten örömet, meglegedését fejezte ki, mondván: „óriási cselekedet volt a zsidóktól való megszabadulás”.⁶²

A Sztójay-perből is meg lehetett tudni, hogy a politikai elit tagjai valójában tisztában voltak azzal, hogy a zsidókat a halálba deportálják. A megérkezés után megszervezett Központi Zsidó Tanács egyik tagja, Pető Ernő a népbíróság előtt tett – és senki által nem cáfolt – tanúvallomása szerint ő már 1944 áprilisában tájékoztatta Reményi-Schnellert arról, hogy Auschwitzban elgázosítják a zsidókat.⁶³ Ha a tárgyaláson megkérdezték volna a volt pénzügyminisztert, hogy ha ez igaz, akkor e létfontosságú információt miért nem osztotta meg a Sztójay-kormány tagjaival, erre Reményi-Schneller, kivételesen igazat mondva csak azt válaszolhatta volna, hogy ez teljesen fölösleges lett volna, ők ezt pontosan olyan jól tudták, mint a Zsidó Tanács vezetői. Június 21-én a minisztertanács előtt megjelent Endre László és Baky László is. Szász ezzel kapcsolatban elszólta magát, amikor azt állította, a két államtitkár határozottan tagadta, hogy a magyar zsidók elpusztításában a magyar hatóságok részt vettek. Ezek szerint Szász (is) pontosan tudta, hogy a zsidókat azért deportálják az országból, hogy megöljék őket.⁶⁴

A Sztójay-perben tehát a vádlottak habozás nélkül azt vallották, hogy a magyar zsidók deportálásában nekik semmiféle szerepük sem volt. A miniszterelnök egyenesen azt állította, hogy a kormány nem engedélyezte, nem szervezte a zsidók gettóba, gyűjtőtáborokba zárását, illetve deportálását. Mindent a belügyi hatóságok csináltak, a kormány ezt csak tudomásul vette, „olyan előfeltételek mellett, hogy a németek hajtják végre”. Sztójay még azt is állította, hogy őt Veessenmayer

⁶¹ Uo. 753. A minisztertanács 1944. június 21-ei jegyzőkönyve.

⁶² Uo. 755–756.

⁶³ Uo. 472.

⁶⁴ Uo. 319.

úgy tájékoztatta, hogy a deportálást a német hadsereg hajtja végre.⁶⁵ Állítása szerint neki Jaross azt mondta, hogy „a németek hajtják végre erőszakosan a hadműveleti területen a zsidók kivonását, hogy kvázi a front mögött ne konspiráljanak a túloldallal, és ezt a kivont lakosságot elszállítják”.⁶⁶ Kunder „katonai deportálást” említett a népbíróság előtt, és azt állította, hogy az ismertetett minisztertanácsi jegyzőkönyvekből is kiderül: a deportálásra hadtestek szerint kerül sor, a deportálás tehát német katonai művelet volt. Kunder joggal számított arra, hogy a népbíróság nincs tisztában azzal, hogy a hadtestek és a csendőrkerületek területe azonos volt, a tíz csendőrkerület területe megegyezett a tíz honvéd hadtest területével. A deportálásokkal kapcsolatban „tudomásulvételt” említett, azt is állítva, hogy ezeket a kormány megkérdése és hozzájárulása nélkül hajtották végre. Szerinte a kormány tagjai nem is tudtak arról, hogy deportálják a zsidókat. Csak arról tudtak, hogy a németek, mármint a német katonák, a front mögöttes területeiről elviszik a zsidókat. De hogy nem munkára viszik a zsidókat, az úgymond föl sem merült bennük. Kunder egyébként igyekezett saját fajvédő, antiszemita múltját elfelejtetni, ezért még hozzáfűzte: „A deportálásokat éppen olyan embertelennek tartottam, mint minden más humánusan érző és európai gondolkodó embertársam.”⁶⁷ Azt már nem magyarázta meg, hogy ha ez így volt, akkor a deportálásokat aktívan szervező kormányban miért őrizte meg tárcáját.

Az állítólag ártatlan, a deportálásokról semmit sem tudó Sztójayt a perben tanúként kihallgatott Veessenmayer nem cáfolhatta meg, mert önmagát is megvádolta volna, ha bármi lényegeset elmond arról, hogy milyen harmonikusan együtt tudott működni a volt miniszterelnökkel a zsidók deportálásának megszervezésében. Nehezebb lett volna a dolga, ha a tanúk között kihallgatják a csendőrség felügyelőjét, Faragho Gábort és Ferenczy László csendőr alezredest, a német és magyar deportáló szervek közötti összekötő tisztet is. Jaross a népbíróság előtt, immáron halálraítéltként, de talán még reménykedve a köztársasági elnök kegyelmében, azt állította, hogy „tényleg a németek csinálták a deportálást”.⁶⁸ Szintén ő a június 24-ei minisztertanácson kijelentette: „A zsidóság munkakapacitás kérdése. Hogy a zsidók hová mennek, minket végeredményben nem érdekel. Az ország érdeke, hogy a zsidók gyorsan legyenek eltávolíthatók.”⁶⁹ Ezt a minisztertanácsi jegyzőkönyvet azonban nem használták fel sem Imrédy, sem Sztójay és társai perében.

⁶⁵ Uo. 215–216.

⁶⁶ Uo. 216.

⁶⁷ Uo. 347.

⁶⁸ Uo. 399.

⁶⁹ Uo. 762–763.

A deportálásokról csak Rátz beszélt őszintén. Szerinte a német hadvezetőség sürgette az egyes területek „megtisztítását” [a zsidóktól – K. L.], ebbe pedig a kormány belement, mert jobbnak találta, ha „mi csináljuk, mint ha a németekre bízunk teljesen”.⁷⁰ A németek egyedül, a helyi hatóságok lelkes és/vagy fegyelmezett együttműködése nélkül, mint az például Franciaországban is kiderült, nem lettek volna képesek a zsidók összegyűjtését és deportálását hatékonyan megszervezni. A franciaországi zsidók 75%-a túl is élte a holokausztot, míg a helyi hatóságok fegyelmezett együttműködésének is köszönhetően a hollandiai zsidók 78%-a elpusztult.⁷¹ Magyarországon nem a német hadsereg, hanem (Hitler és Himmler utasításainak engedelmességgel) Veessenmayer és a helyi SS és Gestapo vezetők sürgették a zsidók deportálását.

Tarthatatlan az a Horthy Miklós személyét és szerepét rehabilitálni kívánó érv, amely egybecseng azzal, amit a Sztójay-perben az elsőrendű vádlott is igyekezett a bírósággal elhitetni: ő tulajdonképpen ártatlan, és megpróbálta a lehető legtöbb zsidót megmenteni. Sztójay többször is nagy hangsúllyal említette, hogy ő a kormányzóval párhuzamosan, „de tőle teljesen függetlenül” tiltotta meg a budapesti zsidók deportálását. Azért akadályozta meg a fővárosi zsidók deportálását, mert értesült az auschwitzi hírekről, „rémségekről”.⁷² Az I. hadtest területéről, többek között a főváros környéki városokból, Kisperstről, Újpestről stb. a kormányzónak a deportálásokat felfüggesztő utasítása, vagyis július 6-a után is még napokig folytak a deportálások. Ezt persze a Sztójay-per tanácsvezető bírāja vagy a népbírák akkor még nem tudták, s nem is tudhatták. Ezért nem kérdezhették meg, hogy miért csak a fővárosi zsidókat akarta Sztójay megmenteni az auschwitzi „rémségektől”, miért nem törődött a főváros környékén élő zsidókkal.

Sem Sztójay, sem pedig Horthy esetében nem volt igaz, hogy csak valamikor 1944 júliusának első napjaiban tudták volna meg, hogy a németek a deportált zsidók közül kiválogatják a munkaképeseket, a többieket pedig meggyilkolják. Mind a kormányzó, mind miniszterelnöke már 1942-ben tisztában volt azzal, mi a lényege az „Endlösung der Judenfrage”-nak.⁷³ Sztójay dicsekvése, miszerint ő egyedül parancsot tudott adni a deportálások leállítására, nehezen volt összeegyeztethető azzal az állításával, hogy a deportálásokról ő maga nem is tudott, azt kizárólag a németek csinálták. Ezek szerint ugyanis ő, a megszállt

⁷⁰ Uo. 249.

⁷¹ *Pim Griffioen – Ron Zeller: Persecution and Deportation of the Jews in the Netherlands, France and Belgium, 1940–1945, in a Comparative Perspective.* Amsterdam 2015.

⁷² A magyar Quisling-kormány i. m. 222. „én megtiltottam a leghatározottabban a budapesti zsidók kiszállítását” – állította a tényekkel ellentétben Sztójay. Uo.

⁷³ A zsidókérdés végső megoldása. Lásd *Karsai László: A végzetes esztendő: 1942 a magyar diplomataik jelentéseiben.* Hadtörténelmi Közlemények 117. (2004) 859–883.

ország miniszterelnöke még a német, úgymond deportáló-megszálló hadseregek is tudott parancsolni. Sztójay talán nem is tudta, hogy Veesenmayer annak idején jelentette Berlinbe: a miniszterelnök július 7-én felajánlotta a német megbízottnak, hogy megpróbálja a kormányzót a budapesti zsidóakció végrehajtására rábírní.⁷⁴ Sztójay az utolsó szó jogán, több vádlott-társához hasonlóan azzal (is) próbált védekezni, hogy: „a kormánynak úgyszólván minden tagja, és magam is minden egyes esetben enyhítőleg léptem fel a zsidók mentesítése tárgyában”.⁷⁵ Ez néhány esetben igaz is volt, csak miközben egyes zsidókat mentesítettek, százezreket deportáltak.

A Szálasi-per

Szálasi Ferenc 1946. január második felére összeállított vádiratában a zsidók üldözése viszonylag csekély súllyal szerepelt. Főleg a német megszállókkal való kapcsolata, a nyilas puccs, a hatalomátvétel megszervezése érdekelte a vádlókat. Mivel a zsidóüldözés technikai részleteit alvezérei (főleg Kovarcz Emil) dolgozták ki, őt viszont ekkor még nem szállították vissza Magyarországra, e vádpont bizonyítása nem sikerült igazán.

Nehezen érthető módon Szálasi azon döntése, amellyel 1944. november elején hat csoportra osztotta a zsidókat, vádirata e részének lelegején szerepel, ráadásul azzal az indoklással, hogy: „Szálasi Ferenc rendelkezése magában foglalta [a] Németországba kiszállítandó zsidók törvénytelen kivégzését, mert Szálasi Ferenc nyilván tudta Hitler Adolf rádió útján az egész világ tudomására hozott rendelkezését, hogy a zsidókat kiirtja.” A vádirat szerint Budapesten pontosan meg nem állapítható számban, de „nyilván több tízezer” zsidót kínoztak meg és végeztek ki Szálasi tudomásával és hallgatólagos jóváhagyásával. A megtorlás elmaradásával pedig pártszolgálatosait további kínzásokra és gyilkosságokra bátorította.⁷⁶ A vádirat összeállítói is tudták, hogy a Németországba 1944. május 14–15-től kiszállított magyar zsidó százezrek közül több tízezen túléltek a holokausztot. Azt viszont valószínűleg nem tudták, hogy bár Hitler a nyilvánosság előtt is többször fenyegetőzött azzal, hogy kiirtják a zsidókat, 1944 őszén, amikor Szálasi hatalomra került, semmiféle olyan hitleri parancs nem volt érvényben, mely szerint a Németországba kiszállított magyar munkaszolgálatos zsidókat ki kellene végezni.

Mivel közvetlen bizonyítékuk nem volt, Szálasi vádlói csak annyit tudtak állítani, hogy Szálásinak nyilvánvalóan tudnia kellett a nyilas terrorról, „mert az

⁷⁴ Veesenmayer 1944. július 7-ei jelentését lásd A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. Szerk. Ránki György et al. Bp. 1968. 878.

⁷⁵ A magyar Quisling-kormány i. m. 658.

⁷⁶ A Szálasi-per i. m. 509. (1946. jan. 22.)

éjszakai lövöldözések és az utcán, valamint a Dunában talált holttestek annyira köztudomásúak voltak”.⁷⁷ Azzal a vádlók nem törődtek, hogy Szálasi november végén már elhagyta a fővárost, és akár azt is mondhatta volna, hogy a nyugati határszélre nem érkeztek hozzá hírek ezekről az atrocitásokról.

A másodrendű vádlott, Vajna Gábor belügyminiszter vádiratában többek között a zsidók gyalogmenetben történő Nyugatra terelése szerepelt. Eszerint a Nyugatra hajtott zsidók „több mint fele Németországban pusztult el, részben gázkamrákban, részben éhség és betegség következtében”.⁷⁸ Ekkoriban kevesen tudták még világszerte, hogy 1944. október végén Himmler személyesen adott parancsot az utolsó, Auschwitz-Birkenauban még működő gázkamrák és krematóriumok megsemmisítésére. Tévesen Vajna rovására írták a nemzetközi és a nagy gettó megszervezését is, pedig ezeket kifejezetten Szálasi parancsára állították fel.⁷⁹ Nem világos, honnan vették a vádirat összeállítói, hogy a gettók rabjainak hivatalosan 690 kalóriás élelmiszer-fejadagot állapítottak meg. Igen erős túlzással a vádirat még azt is állította, hogy ha a „külföldi szervek” nem segítettek volna, a gettó lakói éhen pusztultak volna, mert a nyilasok a gettónak kiutalt élelmiszert ellopták. Figyelemre méltó, hogy a nagy gettó mintegy 70 000 rabja közül a vádirat szerint „erőszakos halál, betegségek és éhség következtében” 6–8000 ember pusztult el, a nemzetközi gettó mintegy 35 000 tagja közül pedig a nyilas terrornak mintegy 6000 áldozata volt.⁸⁰ Ezt a gettót „védtelen gettónak” nevezte a vádirat, mintha a nagy gettó védett lett volna. Napjainkban éppen fordítva, a nemzetközi vagy kis gettót szokták „védtetnek” nevezni. (Pontosabb lenne az ideiglenes palánkkal, őrzött kapukkal ellátott gettót „nagynak”, a nemzetközi „védelem” alá helyezett háztömböket pedig „kis” gettónak nevezni.) Azt pedig egyáltalán nem tárgyalták meg, hogy a nagy gettóban zömmel öregek, betegek, kisgyerekes anyák voltak, akiket ezek szerint Szálasi (és Vajna) utasítására nem hajtottak Nyugatra a halálmenetekben. Vajnáat azzal is megvádolta a népügyészség, hogy október 16-án a zsidó házak kapuit lezáratta, és az ott lakók 10–12 napig még az élelmüket sem tudták beszerezni. A valóságban a sárga csillaggal megjelölt házak zárlatát október 16-án Kovarcz Emil rendelte el, Vajna pedig október 21-én a zárlatot feloldotta.⁸¹

⁷⁷ Uo. 510. (1946. jan. 22.)

⁷⁸ Uo. 513. (1946. jan. 22.)

⁷⁹ A Szálasi-rezsim „zsidópolitikájáról” lásd *Karsai László*: Szálasi Ferenc. Politikai életrajz. Bp. 2016., különösen: 344–366. A nemzetközi gettó megszervezéséről: 356–358. A nagy gettóról: 358–361.

⁸⁰ A Szálasi-per i. m. 514. (1946. jan. 22.)

⁸¹ BFL-VI-2-d. 5481/27/Rfp-1944. Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Rendőrsége Főparancsnokságának iratai. Főparancsnoki napiparancsok. Forgács József rendőrfőparancsnok 5481/27/Rfp-1944. sz. rendelete. A népbírói tárgyaláson Vajna (tévesen) úgy emlékezett, hogy a sárga csillagos házak nyolc napig voltak zárva. A Szálasi-per i. m. 1782. (1946. febr. 16.)

A Szálasi-perben komoly figyelmet kapott a németeknek átadott több tízezer munkaszolgálatos ügye. A tárgyalási jegyzőkönyvből úgy tűnik, hogy Jankó Péter tanácsvezető bírót is meglepte, hogy nem Beregfy Károly honvédelmi miniszter, hanem Kovarcz, egykorú hivatalos címe szerint a Totális Mozgósítás Harcbaállítási Minisztere hatáskörébe tartoztak a nyilas puccs után a munkaszolgálatosok.⁸²

Kemény Gábort, Szálasi külügyminiszterét teljesen alaptalanul azzal is megvádolták, hogy az előző kormány által elfogadott, a zsidók számára biztosított külföldi védettségeket nem ismerte el. Majd ennek némileg ellentmondva a vádirat mégis elismerte, hogy úgymond a „különböző semleges államok budapesti diplomáciai képviselői nyomására azokkal megállapodást létesített, hogy bizonyos számú külföldi menlevéllel rendelkező zsidó védettségét elismeri”. A vádirat összeállítóinak fogalmuk sem volt arról, hogy a különféle védlevelek, védőútlevelek érvényességét nem Kemény ismerte el, hanem maga Szálasi, és külügyminisztere csak végrehajtotta utasítását – a német megszállók, személy szerint Veessenmayer élénk rosszallását kiváltva.⁸³ A vádirat összeállítói nem tudták azt sem, hogy a világháborúban a semleges országok diplomatái csak Keményre számíthattak, csak hozzá fordulhattak, amikor különféle védleveleikkel, védőútleveleikkel mit sem törődő pártszolgálatosok „védett” zsidókat tartóztattak le, hurcoltak el vagy gyilkoltak meg. Vádiratában külön pontban szerepelt az, hogy a „védettséget élvező zsidókat a Palatinus házakba tömörítették össze”. Bizonyos, hogy ha a pesti kerületekben ekkor még létező sárga csillagos házakban szétszórva maradtak volna a „védett” zsidók, életük nagyobb veszélyben forgott volna. Keményt ráadásul azzal is megvádolták, hogy neki lett volna kötelessége a külföldi védettséget élvező zsidók életéről és vagyónbiztonságáról gondoskodni. Vádlói nagy valószínűséggel nem tudták, hogy Kemény, akinek nem állt rendelkezésére fegyveres karhatalom, ebben a kérdésben mindent megtett, amit csak megtehetett. Nem rajta múlt, hogy a nyilasok, a vádirat megállapítása szerint, „mintegy 6000 embert, gyermeket, nőket és aggokat” kínoztak és gyilkoltak meg.⁸⁴

Szálasi saját kihallgatásán a népbíróság előtt nem sokat hozott fel önmaga védelmére a zsidókkal kapcsolatos vádakkal szemben. Határozottan tagadta, hogy hallott volna az 1944 tavaszán-nyarán deportált zsidók tömeges legyilkolásáról, a gázkamrákról. Ezen feldühödve a tanácsvezető bíró kifakadt: „Érdekes, hogy a külföldi vonatkozású hírekből csak a hitleri hülyeségekről tudott, a csodafegyverekről és hasonlókról. Ebben a vonatkozásban minden zagyvaságról és badarságról

⁸² A Szálasi-per i. m. 1307–1308. (1946. febr. 12.)

⁸³ *Karsai L.*: Szálasi Ferenc i. m. 353.

⁸⁴ A Szálasi-per i. m. 527. (1946. jan. 22.)

értesült, ezt azonban nem hallotta?”⁸⁵ Azt is tagadta, hogy akár egyetlen egy hullát is látott volna Budapest utcáin, pedig november 1-ig minden nap Óbudán keresztül ment ki meglátogatni a menyasszonyát Csobánkára. Sőt december 11-ig legalább 10-12-szer járt a Bécsi országúton is, de ott sem látott hullákat.⁸⁶ Jankó erre kivételesen higgadtan annyit jegyzett meg, hogy még ő is látott a Bécsi úton hullákat. Lészay Béla népbíró azt állította, hogy a gyalogmenetekben százával lőttek agyon 70 éves öreg embereket és asszonyokat, akik nem tudtak lépést tartani a menettel. Szálasi tagadta, hogy ilyesmiről tudomása lett volna.⁸⁷ Azt ugyan elismerte, hogy később hallott ilyen atrocitásokról, de ezeket azzal magyarázta, hogy a párt első három vezető rétegét az ország irányítására vette igénybe, a 4. és 5. „garnitúra nem tudta annyira összefogni a pártot, ahogyan valamikor össze volt fogva. Azon kívül az az érzésem, hogy a párt felduzzadt olyan elemekkel, akik csak konjunktúrát láttak az akkori eseményekben” – mondta, némi önkritikáról téve tanúbizonyságot.⁸⁸ Nehezen érthető módon még azt sem említette meg, hogy a németek, főleg Ribbentrop élénk tiltakozását kiváltva 1944. november 21-én a „halálmeneteket” leállította, pedig ezt igazán érdemül lehetett volna betudni.

Bár Kemény csak VI. rendű vádlott volt a Szálasi-perben, mégis másodikként, a negyedik tárgyalási napon, 1946. február 8-án hallgatták ki. Lehetséges, hogy azért, mert 1944 tavaszán-nyarán, majd a nyilas puccs előtti hetekben-napokban sokat tárgyalt a német illetékesekkel, ezzel pedig bizonyítani lehetett, hogy a nyilasok a megszállókkal összeesküdve törtek hatalomra. Február 11-én, az ötödik tárgyalási napon, saját kihallgatása második napján már a zsidókérdéssel kapcsolatban is kapott kérdéseket, és végre tisztázhatta, hogy amikor Vajna a rádióban bejelentette, hogy nem ismerik el a külföldi menleveleket, ő azonnal közölte a semleges követekkel, hogy ez „tévedés volt”. Sem a hallgatóságot, sem a népbírákat nem győzte ugyan meg, de ma már tudjuk, hogy igazat mondott,⁸⁹ ahogy akkor is, amikor kijelentette: a menleveleket nemcsak azért ismerték el, „mert a Lakatos-kormány”⁹⁰ már kötött egy megállapodást, hanem a mi felfogásunknak megfelelően is feltétlenül elfogadjuk az úgynevezett menleveles zsidóknak a védőleveleit. Azután voltak különböző részletkérdések; mindenben megegyeztem velük.”⁹¹

Kemény védekezési taktikája meglehetősen egyszerű volt: az igazán súlyos atrocitásokról (védettek kirablása, deportálása, meggyilkolása) saját bevallása

⁸⁵ Uo. 971. (1946. febr. 7.)

⁸⁶ Uo. 973. (1946. febr. 7.)

⁸⁷ Uo. 974–975. (1946. febr. 7.)

⁸⁸ Uo. 976. (1946. febr. 7.)

⁸⁹ *Karsai L.*: Szálasi Ferenc i. m. 353–353.

⁹⁰ Lakatos Géza vezérezredes kormánya 1944. augusztus 29. – október 15. között működött.

⁹¹ A Szálasi per i. m. 1157. (1946. febr. 11.)

szerint semmit sem hallott, sőt, a valósággal szemben még azt is állította, hogy: „a menlevelekkel nem történt semmi”. Másrészt arra hivatkozott, hogy a hozzá mégis beérkező panaszokkal a Külügyminisztérium állandóan foglalkozott, azokat Gera Józsefhez, a pártépítés vezetőjéhez továbbította.⁹² Kemény ekkor már tudta, hogy vádlói nem ismerik a nyilas Külügyminisztérium iratanyagát, tehát nem tudják bizonyítani, hogy igenis tucatszám kapta a semleges követségek diplomatáitól a memorandumokat a „védettek” elhurcolásáról, bántalmazásáról, deportálásáról és meggyilkolásáról, ezért magabiztosan cáfolta a zsidókérdéssel kapcsolatos valamennyi vádat.⁹³ A menlevelek érvényességének elismerésén túl azt is a népbírák tudomására hozta, hogy a menlevelek létszámát a Lakatoskormányhoz képest tízszeresére emelték. Azt állította, hogy ez az ő saját elhatározása volt, de megkapta hozzá Szálasi utólagos hozzájárulását is.⁹⁴ Egyik, talán nagyon is jól tájékozott védőjének kérdésére Kemény azt válaszolta, hogy: „Wallenberggel szinte majdnem baráti viszonyban voltam. Wallenberg összes ügyeit, amelyek a menleveles zsidókra vonatkoztak és a törvényes rendelkezéseken belül voltak, mind el is intéztettem. Ezen kívül a feleségem a Svéd Vöröskereszt útján volt érintkezésben Wallenberggel és sok esetet – a mikor én nem értem rá – közvetlenül ő intézett el, például Batizfalvy rendőrfőtanácsossal”.⁹⁵ Kemény a továbbiakban hosszasan sorolta, hogy Szálasi jóváhagyásával, támogatásával mennyi engedményt, könnyítést ért el a zsidók számára. Úgy emlékezett, hogy nemcsak Wallenberg, hanem Angelo Rotta pápai nuncius és Friedrich Born,⁹⁶ a Nemzetközi Vöröskereszt budapesti képviselője is „állandó vendégem volt, majdnem reggeltől estig a Külügyminisztériumban.”⁹⁷

Kemény kihallgatásának második napján, 1946. február 11-én Szálasi börtönaplójában érezhető elégedettséggel jegyezte föl, hogy a tárgyalóteremben akkor, amikor külügyminisztere a különféle és vele egyeztetett, általa támogatott, sőt engedélyezett mentőakciókról beszélt, néma csend lett: „Lassan rájönnek a zsidók, hogy tényleg nekem köszönhetik életüket azok, aki az elmúlt zsidótragédiából élve visszajöttek, vagy élve maradhattak.”⁹⁸

⁹² Uo. 1158. (1946. febr. 11.)

⁹³ A budapesti semleges követségek diplomatáinak a Külügyminisztériumhoz intézett tiltakozó beadványaiból, memorandumából bő válogatást közöl: Vádirat a náciizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez IV. Szerk. Karsai Elek –Karsai László. Bp. 2014.

⁹⁴ A Szálasi-per i. m. 1203. (1946. febr. 11.)

⁹⁵ Uo. 1221. (1946. febr. 11.) Batizfalvy Nándor dr. rendőrkapitány a külföldi menleveles zsidókkal foglalkozott a Belügyminisztériumban.

⁹⁶ Keresztnevét a főtárgyaláson következetesen és tévesen „Fritznek” mondta Kemény.

⁹⁷ A Szálasi-per i. m. 1223. (1946. febr. 11.)

⁹⁸ A Szálasi-per i. m. 8868. (1946. febr. 11.)

A Szálasi-per során először támadt „néma csend”, addig a zömmel holokauszt-túlélőkből álló nézőközönség sokszor gyűlölködő, hangos bekiabálásokkal, gúnyos megjegyzésekkel kísérte a tárgyalást, és Jankó tanácsvezető bíró sem lépett fel erélyesen a rendbontókkal szemben. Meglehet, a tárgyalóteremben helyet foglaló holokauszt-túlélők meglepetésükben némultak el. Talán ekkor értették meg, hogy a Szálasi-kormány zsidópolitikája nemcsak a Duna-parti tömeggyilkosságokból, a rablásokból, a gettók és a halálmenetek borzalmaiból állt. Azt viszont sem Jankó, sem a népbírák, sem a közönség nem értették meg, és sokan még ma sem értik, hogy Szálasi akkor is igazat mondott, amikor arról beszélt, hogy eleinte nem akarta megadni az engedélyt a munkaszolgálatos zsidók Nyugatra, a Nagynémet Birodalomba való szállítására.⁹⁹ Mivel az egykorú Szálasi-Veesenmayer tárgyalások jegyzőkönyve nem maradt fenn, csak azt tudjuk biztosan, hogy a „Nemzetvezető” november elején adott engedélyt a munkaszolgálatosok útnak indítására. A népbírótság előtt azt állította, hogy csak akkor adta meg a hozzájárulását a kiszállításhoz, amikor Veesenmayer biztosította őt arról, hogy „a magyar hadsereg felszerelési munkálatainak végzése céljából szállítják ki őket”.¹⁰⁰

Ma már világosan látjuk a különbséget a Sztójay-kormány és a Szálasi-kormány „zsidópolitikája” között. Sztójay és kormánya a német megszállás után, ameddig Horthy kormányzó fel nem függesztette a deportálásokat, lelkesen szervezte a zsidók kiszállítását. Szálasi a hatalomra kerülése után több mint két hétig vonatkozott engedélyt adni a munkaszolgálatosok átadására a németeknek, és közben elismerte a semleges követségek által kiadott védleveleket, védőútleveleket. Bizonyos, hogy abban reménykedett, ha elismeri a semleges államok „zsidóvédő” politikája jegyében kiadott okmányokat, akkor ezek az államok hivatalosan is elismerik a rezsimjét. Majd megszerveztette a nagy és a nemzetközi gettót, ismét csak semmibe véve a németek élénk tiltakozását. A Szálasi-per politikai ügyésze, dr. Nagy Vince Csia Sándort, Szálasi egyik alvezérét faggatva semmiféle különbséget nem látott: Sztójayék – mint mondta – „szerencsétlen emberek százezreit” deportálták „zsúfolt vagonokban”, Szálasi idején meg „gyalog elindították a fővárosi zsidóvallású polgártársainkat a bécsi országúton [...] az itthonmaradtakat pedig a többi karszalagos briganti rabolta és gyilkolta meg”.¹⁰¹ Valószínűleg nem volt ember a tárgyalóteremben, aki meg merte volna kérdezni, hogyan maradhattak Budapesten a két gettóban a zsidók? Sztójay idején mindenkit deportáltak, akit csak tudtak, az öregeket, a betegeket, a kisgyerekeket is. Szálasi elvben csak a

⁹⁹ *Karsai L.*: Szálasi Ferenc i. m. 349–353.

¹⁰⁰ A Szálasi-per i. m. 1204–1205. (1946. febr. 11.)

¹⁰¹ Uo. 1568. (1946. febr. 14.)

munkaképes zsidók és a munkaszolgálatosok átadásába egyezett bele, mentesített a deportálástól több tízezer nemzetközi védelem alá helyezett embert, és a nagy gettóban is kb. 70 000 zsidó, többségük kisgyerekes anya, öreg, beteg, munkaképtelen, túlélte a nyilasok rémuralmát.

Domonkos Miksa, a Zsidó Tanács egyik vezetője lehetett volna a nyilas terrorral kapcsolatban az egyik koronatanú. Domonkos kijelentette, hogy a nagy gettóban naponta átlagosan 3000 ember pusztult el. Jankó Péter gyors fejszámolás után visszakérdezett, hogy akkor a Domonkos által előzőleg említett mintegy 69 000 ember közül 45 nap alatt közel 150 000-en haltak meg? A tanú ezek után módosította „becslését”, és ekkor már csak összesen mintegy 20 000 áldozatot említett.¹⁰² Még azt is hozzáfűzte kijelentéséhez, hogy a nagy gettóban azért volt ilyen magas a halottak száma, mert a gyalogmenetekből, a nyugati határról visszairányított szerencsétlen, elcsigázott embereket is ide, a nagy gettóba hozták vissza. Sem a népbíráknak, sem a perről bő terjedelemben tudósító újságíróknak nem jutott eszébe, hogy ezek szerint a németeknek már csak munkaképes férfiakra és nőkre volt szükségük, a munkaképtelen zsidókat pedig nem mészárolták le, hanem visszaküldték Budapestre.

Frank László népügyész vádbeszédében szinte meg sem említette a Szálasi-rezsim „zsidópolitikáját”, arra hivatkozva, hogy nem akarja a „sebeket felszagatni”. Amit viszont mondott, azt valójában nem Szálasi, hanem Sztójay és társai perében kellett volna megemlítenie, ugyanis a következőképpen fogalmazott: „Törvénytelenül meg lettek kínozva és ki lettek végezve emberek azáltal, hogy gettó[k]ba zárták őket és azáltal, hogy vidékenként vonatra ültették és külföldre szállították őket.”¹⁰³ Mivel a főtárgyaláson többször említették, tárgyalták a Budapestről gyalogmenetben, a hírhedt „halálmenetekben” a nyugati határra hajtottak szomorú sorsát, fel kell tételeznünk, hogy Frank népügyész ebben az esetben valójában figyelmetlen volt.

Vajna önmagát a zsidók egyik védelmezőjének igyekezett a népbíróság előtt feltüntetni. Közölte, hogy amint 1944. október 17-én átvette a Belügy-minisztériumot, azonnal intézkedett, és a zsinagógákban és másutt „összeterelt” zsidókat szabadlábba helyeztette. Azt is állította, hogy személyes utasítására járt el a rendőrség akkor, amikor „lövöldözőket”, zsidókat bántalmazókat letartóztatnak. Az akcióban résztvevő rendőröket előléptették, külön megjutalmazták „és rendőr díszszázad vonult el előttük azért, mert a zsidók védelmében exponáltak magukat”.¹⁰⁴ Amikor a nyilas terrorról kezdték faggatni, akkor is igyekezett a

¹⁰² Uo. 2404–2405. (1946. febr. 21.)

¹⁰³ Uo. 2522. (1946. febr. 22.)

¹⁰⁴ Uo. 1768–1769. (1946. febr. 16.)

felelősséget magáról és a pártja tagjairól elhárítani. Abban valószínűleg igaza volt, hogy nemcsak a karszalagos, fegyveres nyilas pártszolgálatosok rabolták ki, ölték halomra a zsidókat. Ebben részt vettek Vajna szerint „ismeretlen emberek, pártjelvény nélkül, nyilasok, a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség tagjai és nagyon sok német SS katona egyenruhában és civil SS emberek”.¹⁰⁵ Ugyanezt az utolsó szó jogán mondott beszédében is kifejtette, hozzátéve, hogy akkoriban „forradalmi idők” voltak, és az elkövetők között lehettek honvédségi egyenruhába öltözött egyének is. A legnagyobb problémának most már azt látta Vajna, hogy a németek 12 000 csendőrt elvettek a nyilas hatóságoktól és a fronton vetették be őket. Saját magáról igyekezett a felelősséget Otto Winkelmannra, a magyarországi SS és rendőri erők parancsnokára és Hajnácskőy Lászlóra, a BM VII. (közbiztonsági osztály) vezetőjére hárítani, azt állítva, hogy az előbbi fölött nem volt hatalma, Hajnácskőy pedig olykor nem engedelmeskedett vagy egyszerűen nem jelentett neki a „közönséges gyilkosságokról”.¹⁰⁶ Vajna magának, az ő gerinces kiállításának tulajdonította, hogy a németeknek nem sikerült az összes zsidót elvinniük.¹⁰⁷ Úgy fest, Szálasit ez a kérdés túlságosan nem érdekelhette, mert nem cáfolta meg hajdani belügyminiszterét, pedig itt elegendő lett volna annyit mondania, hogy ő szerveztette meg a két gettót, nem Vajna. Ezt valószínűleg a népbíróság kénytelen lett volna elfogadni, cáfolni ugyanis nem lehetett. Vajna vallomásában két nappal később visszatért erre a kérdésre, és ekkor már azt állította, hogy „a németek követelése volt a zsidók kiszállítása Budapestről is ugyanúgy, mint ahogyan vidékről megtörtént. Ezt Szálasai Ferenc és én nem engedtük meg”. Valójában Szálasai egyedül döntött a zsidókérdésben, Vajna pedig kénytelen volt engedelmeskedni.¹⁰⁸ A volt belügyminiszter az utolsó szó jogán elmondott beszédében még egyszer visszatért erre a kérdésre. A tárgyalási jegyzőkönyv szerint a közönség egyszerűen kinevette, amikor arról beszélt, hogy a zsidók hálásak lehetnek neki, mert (Szálasival együtt) megakadályozták, hogy „a németek Budapestről az utolsó öregasszonyt és a legfiatalabb csecsemőt is kihurcolták volna, épp úgy, mint vidékről és Budapest környékéről tették”.¹⁰⁹ Azt már csak remélhette, hogy Veessenmayer egykorú jelentései nem állnak a népbíróság rendelkezésére, amelyekből egyértelműen kiderül, hogy Adolf Eichmann szövetségese volt a zsidók deportálásának megszervezésében, és nem rajta, hanem egyedül Szálasai vonakodásán múltott, hogy a halálmenetek csak november első napjaiban indultak el, és

¹⁰⁵ Uo. 1792. (1946. febr. 16.)

¹⁰⁶ Uo. 2788–2789. (1946. febr. 26.)

¹⁰⁷ Uo. 1797. (1946. febr. 16.)

¹⁰⁸ *Karsai L.*: Szálasai Ferenc i. m. 344–366.

¹⁰⁹ A Szálasai-per i. m. 2794. (1946. febr. 26.)

a „Nemzetvezető” ezeket november 21-én leállította.¹¹⁰ Azt – érthető módon – Vajna nem említette meg, hogy a németeknek ekkor már elsősorban munkaképes zsidókra volt szükségük, tehát a magyar főváros zsidómentessé tételét hiába is erőltette Eichmann (Ribbentrop és Veessenmayer támogatásával), ehhez Berlinből – főleg Heinrich Himmlertől – támogatást már nem kapott.¹¹¹

Kemény Gábor az utolsó szó jogán mondott beszédében saját mentiségére „a faji gondolat gyűlöletétől üldözött tízezrek megvédését célzó” tetteit emelte ki, felsorolva a tényeket is: harmincezres létszámon felüli menlevelesekről, a diplomáciai életben példátlanul „exterritorialitást élvező védett házak” tömegéről, a faji és politikai okokból üldözöttek közül több száznak követségi alkalmazottként való elismeréséről stb. Természetesen nem mulasztotta el megemlíteni, hogy ezzel saját magát is veszélybe sodorta és mindebben a „semlegesekkel karöltve” járt el.¹¹²

Összegzés

Az itt elemzett négy nagy politikai perben összesen 14 embert állítottak bíróság elé. Bárdossy és Imrédy egyedül állt a népbíróság előtt, Sztójay mellé négy személyt, Szálasi mellé kormányának hat tagját ültették a vádlottak padjára. A négy perben valamennyi vádlottat halálra ítélték, csak Rátz Jenő és Kunder Antal ítéletét változtatta a köztársasági elnök életfogytiglani fegyházra. Rátz 1952-ben a váci börtönben hunyt el, Kunder 1956-ban, a forradalom idején kiszabadult, emigrált, 1968-ban Rio de Janeiróban halt meg.

1945–1946-ban, amikor a négy nagy politikai per főtárgyalása zajlott, sem Magyarországon, sem másutt a világon a zsidó holokauszt számos ok miatt nem kapta meg azt a figyelmet, amelyet jogosan megérdemelt volna. Saját szenvedéstörténetüket ekkoriban még a holokauszt túlélői sem szívesen tárták a nagyvilág elé. A felelősség el- és áthárítása a németekre és a nyilasokra, valamint néhány politikusra, a Horthy-rezsim sommás elítélésével járt együtt. Mind a négy perre jellemző volt az, hogy a holokauszttal kapcsolatos alapvető dokumentumokat akkor még nem tártak fel, vagy a már ismerteket sem használták fel. Ezért a nagy magyar politikai pereket – a holokauszt szempontjából is – az elmulasztott lehetőségek kategóriájába lehetne sorolni. Ugyanakkor az nem igaz, hogy fontos részletkérdésekről, így a zsidók jogfosztásának, kifosztásának, deportálásának és meggyilkolásának egyes állomásairól nem esett szó érdemben a perekben.

¹¹⁰ *Karsai L.*: Szálasi Ferenc i. m. 355–356.

¹¹¹ Uo. 355–356.

¹¹² A Szálasi-per i. m. 2713–2714. (1946. febr. 25.)

Mutatis mutandis: legalább annyi, mint amennyi Nürnbergben, a nemzetközi katonai törvényszék előtt, a legfőbb náci háborús bűnösök tárgyalásán.

A magyarországi népbírósi eljárásokban, ha nem is a legnagyobb politikai perekben, már 1945–1946-ban komoly szerepet kapott a zsidók szenvedéstörténete. Az Endre-Baky-Jaross-perben felhasznált eredeti dokumentumok és tanúvallomások éppen úgy értékes források a holokauszt történetének, mint Ferenczy László csendőr alezredes vagy Hajnácskő László csendőr alezredes (ő 1944 tavaszán-nyarán még a IV. (pécsi) csendőrkerület parancsnokaként lelkesen szervezte-irányította több tízezer zsidó deportálását) és más csendőrkerületi parancsnokok pereinek anyagai. Százával állították népbírósi eljárási anyagként a zsidó munkaszolgálatosokkal kegyetlenkedő keretlegényeket, tisztakat, valamint a zsidókat ölni parancsoltatókat is. Az ő pereik szisztematikus feldolgozása is új információkkal, adatokkal gyarapíthatja majd tudásunkat a magyar holokausztról.

THE HOLOCAUST IN THE MIRROR OF THE GREAT CASES OF THE PEOPLE'S TRIBUNAL

By László Karsai

SUMMARY

Based on an analysis of the cases of Hungarian prime ministers László Bárdossy, Béla Imrédy, Döme Sztójay, and Ferenc Szálasi, convicted by the people's tribunal, sentenced to death, and executed in 1945–1946, the paper seeks to answer the question what kinds of accusations were made by the popular prosecutors based on the evidence and testimonies with regard to the legal and material deprivation of the Hungarian Jews and their consequent deportation. How did the accused defend themselves, and what could “outsiders” come to know based on these cases about the suffering of Hungarian Jewry during World War II?